

УДК 343.122:343.988:343.7

Вавриш А. В. – здобувач наукової лабораторії
з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

КЛАСИФІКАЦІЯ ПОТЕРПІЛИХ ВІД ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА

Визначено поняття «потерпілий від злочинів проти власності у сфері будівництва». Висвітлено особливості цієї категорії осіб та розроблено їх класифікацію.

Ключові слова: потерпілий, жертва злочину, запобігання злочинам, злочини, сфера будівництва, будівельні організації, інвестор.

Сучасне життя суспільства неможливе без ефективного функціонування будівельного комплексу, рівень якого впливає на темпи розвитку галузей народного господарства і регіонів, розміщення продуктивних сил тощо. Будівництво створює нові та реконструює наявні чинні фонди (будівлі та споруди, призначені для всіх видів виробничої та невиробничої діяльності людей) [1, с. 13]. Від розвитку цієї галузі залежить створення та розбудова міст, сіл чи окремих мікрорайонів, процес відновлення житлових фондів, будівництво житла, промислових і сільськогосподарських підприємств, транспортних об'єктів, лікарень, шкіл, торговельних центрів тощо. Будівельний комплекс підтримує в належному стані обороноздатність країни, створюючи передумови для активізації виробництва в усіх галузях господарства [2].

З огляду на кількість будівельних майданчиків, в Україні наявний підвищений інтерес до житлових і промислових споруд з боку підприємницьких структур. Нині цей бізнес є одним із найприбутковіших, а попит на новобудови та комерційну нерухомість спонукає до збільшення обсягу будівельних робіт. Упродовж років незалежності України потенційно найбільш уразливими сферами державного й недержавного фінансування були та залишаються ті, на які країна й фізичні/юридичні особи виділяють найбільше коштів, що, власне, й приваблює злочинців.

Аналіз практики здійснення контрольної діяльності територіальними підрозділами Державної архітектурно-будівельної інспекції свідчить, що для сфери будівництва в нашій державі упродовж останніх років характерним є збільшення кількості порушень норм і правил під час розташування та будівництва нових об'єктів, зниження якості будівництва, застосування непридатних до використання матеріалів і виробів, уведення в експлуатацію незавершених будівель та споруд [1, с. 3].

На якості виконаних робіт позначається злочинна діяльність як пересічного робітника, який безпосередньо працює на будівництві, незаконно привласнюючи будівельні інструменти й матеріали, так і матеріально відповідальної особи. Наприклад, це може бути головний бухгалтер, який у змові з виконробом за допомогою фіктивних документів навмисно перебільшує обсяги та вартість виконаних робіт, завищує норми накладних витрат, незаконно виплачує премії, створює резерв фонду заробітної плати, підписує фіктивні наряди на підставних чи вигаданих осіб, на ім'я яких було попередньо сфабриковано документи про зарахування їх як тимчасових працівників тощо. Злочинні діяння також можуть учиняти керівники різних рівнів, які нерідко проводять оформлення фіктивних договорів на будівельні роботи, заготівлю матеріалів, виготовлення обладнання, надання послуг тощо.

Будівельні компанії, які постраждали від злочинних посягань, продовжують будівництво, використовуючи ті ресурси, що залишились (матеріали, кошти, транспортні засоби, будівельні машини та робочу силу). Відповідно, це негативно позначається на якості будівництва – об'єкти часто залишаються без належного утеплення та звукоізоляції, якісні матеріали замінюють на дешеві або взагалі непридатні для використання (виготовлення неякісного цементу, штукатурки, розбавлення фарби тощо). Такі серйозні недоліки будуть даватися в знаки в процесі експлуатації будівлі (тріщини стін після так званої усадки, обвалення плитки). Вищезазначене призводить до некомфортного та небезпечного користування подібними приміщеннями, а через певний проміжок часу може спричинити аварійний стан.

У працях науковців, зокрема В. В. Василевича, В. В. Голіна, Б. М. Головкина, О. М. Джужі, В. І. Задорожного, В. П. Коновалова,

А. В. Микитчика, О. Є. Михайлова, Є. М. Моїсєєва, Д. В. Рівмана, В. Я. Рибальської, С. С. Чернявського, В. Ю. Шепітька, розглянуто поняття потерпілого та жертви злочинів. Попри важливі висновки, сформульовані вченими, низка питань щодо класифікації та характеристики потерпілих від злочинів у сфері будівництва залишається недостатньо дослідженою та потребує ґрунтовного аналізу.

Метою пропонованої увазі статті є дослідження кримінологічної класифікації потерпілих від злочинів проти власності у сфері будівництва.

Таким чином, увесь спектр злочинів у зазначеній галузі (незаконне заволодіння матеріальними цінностями або грошовими коштами) впливає на результат виконаних будівельних робіт. Водночас визначення поняття «потерпілий від злочину у сфері будівництва», встановлення його типових ознак дасть змогу більш поглиблено дослідити передумови злочинності у вказаній сфері.

Слушним у цьому контексті є твердження С. С. Чернявського про наявність кореляційної залежності між способом учинення злочину, особою злочинця та потерпілого, правовим статусом житла, технологією обману з іншими видами злочинів [3; 4].

Ключовою фігурою у віктимології є жертва злочину – людина чи група осіб у будь-якій формі їх інтеграції, яким безпосередньо або опосередковано було завдано злочином шкоди (Франк Л. В., 1977). Віктимологічне поняття жертви злочину дещо відрізняється від поняття потерпілого у кримінальному провадженні. У процесуальному контексті *потерпілим* визначають фізичну особу, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридичну особу, якій заподіяно майнової шкоди. Дослідницький інтерес для віктимології становлять люди як жертви злочинів [5]. *Жертва* – це постраждала від злочину фізична особа, незалежно від того, чи визнали її потерпілою у встановленому законом порядку і чи вважає себе такою [6].

Жертвами злочинів у сфері будівництва переважно стають громадяни, які були учасниками пайового будівництва (створення) багатоквартирних будинків або інших об'єктів нерухомості. Договори, укладені між громадянами та будівельними організаціями-забудовниками щодо будівництва конкретних об'єктів нерухомості (зокрема житлових приміщень –

квартир у багатоквартирних житлових будинках), за своїм змістом зазвичай є цивільно-правовими договорами будівельного підряду. Відповідно до них, підрядник зобов'язується у встановлений термін побудувати на замовлення певний об'єкт нерухомості, а замовник (в особі громадянина) – прийняти результат роботи, сплативши попередньо обговорену та визначену в документі ціну. Водночас потерпілими від злочинів у сфері будівництва часто є не лише фізичні особи, а й будівельні організації різних рівнів.

Сутність учинення злочинів на будівництві полягає в порушенні правил нормативного характеру, що визначають спрямованість та регулюють порядок та умови здійснення відповідної діяльності, регламентують права й обов'язки її учасників (законів, державних стандартів, інструкцій, наказів тощо). Комплекс способів злочинних дій А. В. Микитчик класифікує за різними критеріями, а саме: за сферою діяльності злочинців, предметом злочинного посягання, яким є кошти чи майнові права, що внаслідок учинення злочину переходять до злочинця [7].

На нашу думку, класифікувати потерпілих від злочинів у сфері будівництва можна за допомогою поділу на підставі ознаки вчиненого щодо особи злочину, ознаки заподіяної потерпілому шкоди, соціальної ознаки.

Особливістю злочинів у сфері будівництва є їх масштабність, багатогранність і різноплановість. До цієї категорії злочинів належать протиправні діяння, які містять ознаки, зафіксовані в ст. 185, 190, 191, 197, 222, 364, 369 Кримінального кодексу (КК) України та ін. Найбільш поширеними в цій галузі є злочини проти власності. Так, осіб, щодо яких було вчинено злочин за визначеною ознакою, можна розподілити на групи потерпілих від:

- крадіжки;
- шахрайства;
- шахрайства з фінансовими ресурсами;
- привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;
- порушення обов'язків щодо охорони майна;
- зловживання владою або службовим становищем;
- пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди службовій особі у сфері будівництва тощо.

Аналіз судової практики засвідчує, що найбільш поширеними способами вчинення злочинів в окресленій сфері є крадіжка будівельних матеріалів чи інструментів, посадові розкрадання з метою заволодіння грошовими коштами, порушення обов'язків щодо охорони майна, шахрайство з фінансовими ресурсами та ін.

Серед технологій злочинної діяльності у сфері будівництва визначальними є такі різновиди кримінальних правопорушень, як розкрадання майна (будівельні матеріали, інструменти, техніка тощо) і грошових коштів. З огляду на це, можемо виокремити ще одну класифікацію потерпілих, відповідно до ознаки вчиненого щодо них злочину, – потерпілі від злочинів у сфері будівництва, предметом якого було: 1) майно; 2) грошові кошти.

Також розподіл може бути залежно від тяжкості вчиненого злочину, тобто потерпілі від злочинів невеликої, середньої тяжкості, потерпілі від тяжких і від особливо тяжких злочинів.

Розглядаючи другу категорію класифікації потерпілих на підставі завданої шкоди у сфері будівництва, варто зауважити, що, згідно із судово-слідчою практикою, потерпілим переважно заподіюють майнову шкоду, однак можливим є завдання фізичної та моральної шкоди потерпілим – фізичним особам.

Найбільш розгалуженим є поділ зазначеного виду на підставі соціальної ознаки.

Потерпілими від злочинів у сфері будівництва можуть бути як фізичні, так і юридичні особи.

Значну кількість злочинних посягань зазнають суб'єкти будівельної діяльності, тобто інвестори, замовники, забудовники, підрядники та інші особи. Таким чином, більшість видів злочинів у будівельній сфері вчиняють відносно юридичних осіб – будівельних організацій (первинних будівельних організацій, будівельно-монтажних трестів, підприємств індустріального будівництва, будівельних товариств, холдингових компаній, асоціацій, корпорацій, консорціумів, концернів).

Погоджуємось із думкою Л. В. Донцової стосовно того, що інвестиційно-будівельний сектор національної економіки є особливою сферою виробничо-економічних відносин, у межах якої через взаємодію з навколишнім середовищем (економічним, законодавчим тощо) здійснюють акумуляцію (накопичення) фінансових ресурсів у вигляді інвестицій в основний капітал (капітальних вкладень) та ефективно

використовують їх у процесі будівельної діяльності. Це забезпечує створення нових і оновлення чинних основних фондів виробничого та невиробничого призначення [8]. Суб'єктами (інвесторами й учасниками) інвестиційної діяльності можуть бути громадяни та юридичні особи України й іноземних держав. Інвестори – це суб'єкти інвестиційної діяльності, які приймають рішення про вкладення власних, позикових і залучених майнових та інтелектуальних цінностей в об'єкти інвестування. Інвестори можуть відігравати роль вкладників, кредиторів, покупців, а також виконувати функції будь-якого учасника інвестиційної діяльності. Учасниками інвестиційної діяльності можуть бути громадяни та юридичні особи України або інших держав, які забезпечують реалізацію інвестицій як виконавці замовлень чи на підставі доручення інвестора [9].

Правовим документом, який регулює відносини між суб'єктами інвестиційної діяльності, є договір (угода). Укладення договорів, вибір партнерів, визначення зобов'язань та будь-яких інших умов господарських відносин, що не суперечать законодавству України, належать до компетенції суб'єктів інвестиційної діяльності. Інвестування та фінансування однієї квартири в об'єкті будівництва декількома інвесторами можливе за умови укладення між ними договору в письмовій формі, де буде визначено частку кожного інвестора й порядок внесення ним означених інвестицій [9].

Таким чином, найчастіше потерпілим від злочинів у сфері будівництва є інвестор – юридична або фізична особа, яка зазнає матеріальних збитків від злочинних дій зовнішніх і внутрішніх суб'єктів будівельної сфери.

Інвестиційно-будівельні компанії, які постають замовниками-забудовниками і водночас генеральними підрядниками, що виконують функції організатора, керують процесом будівництва об'єкта, займаються підбором підрядних будівельних організацій, створюють умови для виконання ними робіт, приймають ці роботи та оплачують їх, здійснюють технічний і архітектурний нагляд за будівництвом. Генеральний підрядник відповідає за будівництво об'єкта згідно з умовами договору, проекту, вимог будівельних норм і правил. Після виконання визначеного в угоді обсягу робіт генеральний підрядник забезпечує приймання робіт державною комісією для введення об'єкта в експлуатацію. Безпосередньо будівельні роботи виконують підрядники і субпідрядники. Підрядник – це сторона договору підряду, яка виконує та передає

замовнику завершені роботи (об'єкт будівництва), передбачені договором підряду. Підрядник має право залучити для виконання робіт нового субпідрядника. У такому разі для своїх субпідрядників він відіграє роль генпідрядника [10]. Загальні умови договорів підряду визначають відповідно до ст. 837–864, 875–886 Цивільного кодексу України, якщо інше не передбачено Господарським кодексом України. За договором підряду на будівництво підрядник зобов'язується збудувати і здати у встановлений строк об'єкт або виконати інші будівельні роботи згідно з проектно-кошторисною документацією, а замовник – надати підрядникові будівельний майданчик (фронт робіт), передати затверджену проектно-кошторисну документацію, якщо цей обов'язок не покладено на підрядника, прийняти об'єкт або завершені будівельні роботи та оплатити їх. Підрядник має право не розпочинати роботу або призупинити її в разі порушення замовником власних зобов'язань за договором, де визначено випадки, коли початок або продовження робіт вважають неможливими чи значно ускладненими. Підрядник має право: відмовитися від договору підряду, якщо замовник, попри своєчасне попередження з боку підрядника, у відповідний строк не замінить недоброякісний або непридатний для виконання робіт матеріал, не змінить вказівок про спосіб виконання роботи або не усуне інші обставини, які загрожують якості або придатності результату роботи та в інших випадках, передбачених ч. 2 ст. 848 Цивільного кодексу України; не розпочинати роботу, або призупинити її, якщо замовник не надав матеріали, устаткування або річ, що підлягає переробленню, чим унеможливив виконання договору підрядником; вимагати виплатити йому аванс лише у випадку та в розмірі, визначених у договорі. Якщо підрядник не відмовився від договору підряду і якість виконаних робіт є низькою, то можна дійти висновку щодо причетності підрядника до злочинної діяльності у сфері будівництва в результаті злочинних дій внутрішніх суб'єктів будівництва. Генеральний підрядник – це підрядник, який залучає до виконання робіт третіх осіб (субпідрядників), але залишається відповідальним перед замовником за результати роботи [10].

Найбільше від злочинних посягань потерпають організації середнього рівня, які займаються будівництвом значної кількості об'єктів і мають чисельність до 1000 осіб, а також великі будівельні господарські об'єднання, що налічують понад 1000 осіб.

До того ж, більшість будівельних організацій в Україні не мають відомчого підпорядкування. Залежно від потужності їх розділяють на:

- низові будівельні організації (чисельність – не більше 50 осіб), у складі яких відсутні юридичні особи. До них належать різноманітні малі підприємства у формі товариств з обмеженою відповідальністю, товариств з додатковою відповідальністю, повних товариств, а також кооперативи тощо;

- будівельні організації середнього рівня (чисельність – до 1000 осіб), серед яких виробничі підрозділи, які не мають статусу юридичної особи й здійснюють діяльність на підставі положення, затвердженого керівником цих організацій. До них зараховують закриті й відкриті акціонерні товариства, колективні підприємства у вигляді трестів, різні будівельні фірми. Вони мають право організовувати філії, представництва, дочірні підприємства тощо;

- будівельні господарські об'єднання, організовані з ініціативи підприємств, незалежно від їхнього виду, добровільно для здійснення господарської діяльності (чисельність – понад 1000 осіб). До них належать асоціації (гнучке об'єднання), консорціуми (тимчасове об'єднання), концерни (тверде об'єднання) та інші організації, засновані на централізації окремих виробничих й управлінських функцій. Це можуть бути будівельні й монтажні організації низового і середнього рівня, а також підприємства будівельної індустрії;

- будівельні державні корпорації зі складом організацій будь-яких структур із різними формами власності (на рівні колишніх міністерств і відомств). Серед них варто назвати гнучке об'єднання учасників будівництва з метою виконання робіт і послуг [11].

Отже, потерпілим від злочинів у сфері будівництва може бути як юридична або фізична особа, тобто інвестор, який здійснює вкладення власних, позикових або залучених коштів у створення та/або відтворення будівельного об'єкта, так і будівельні організації різних видів, що займаються будівництвом або відтворенням будівельного об'єкта, зазнають матеріальних збитків від злочинних дій зовнішніх і внутрішніх суб'єктів будівельної сфери.

Звісно подальший успішний розвиток будівельної галузі неможливий без розроблення та впровадження ефективних прийомів і методів профілактики цих злочинів правоохоронними

органами та службами безпеки будівельних організацій. Цей процес передбачає комплексний підхід до розв'язання вказаних проблем і зумовлює необхідність дослідження питань, пов'язаних з удосконаленням протидії злочинам, учиненим у будівельній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Матвійчук А. В. Контрольні провадження у галузі будівництва : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Матвійчук Анатолій Васильович. – Харків, 2010. – 215 с.
2. Розміщення продуктивних сил України : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / С. І. Дорогунцов, Ю. І. Пітюренко, Я. Б. Олійник та ін. – Київ : КНЕУ, 2000. – 76 с.
3. Чернявський С. С. Розслідування шахрайств у сфері фінансування будівництва житла : навч.-практ. посіб. / С. С. Чернявський, А. В. Микитчик ; МОН України, КНУВС. – Київ : Хай-Тек Прес, 2009. – 167 с.
4. Чернявський С. С. Зв'язок елементів криміналістичної характеристики шахрайств у сфері обігу житла / С. С. Чернявський, І. М. Попова // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 5. – С. 147–156.
5. Голіна В. В. Кримінологія. Загальна та Особлива частини : навч. посіб. / В. В. Голіна, Б. М. Головкін. – Харків : Право, 2014. – 513 с.
6. Александров Ю. В. Кримінологія : курс лекцій / Ю. В. Александров, А. П. Гель, Г. С. Семаков. – Київ : МАУП, 2002. – 295 с.
7. Микитчик А. В. Кримінологічні засади запобігання шахрайству з нерухомістю : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Микитчик Андрій Васильович. – Київ, 2008. – 201 с.
8. Донцова Л. В. Инвестиционно-строительный сектор российской экономики: проблемы формирования и инновационного обновления / Л. В. Донцова. – М. : Диалог-МГУ, 1999. – 270 с.
9. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18 верес. 1991 р. № 1561-XII (1561-12) // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – Ст. 647.
10. Про затвердження Загальних умов укладення та виконання договорів підряду в капітальному будівництві [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 1 серп. 2005 р. № 668. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/668-2005n>. – Назва з екрана.

11. Особливості управління організаціями інвестиційно-будівельного комплексу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://studopedia.su/11_3603_struktura-upravlinnya-budivelnouy-galuzzyu.html. – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Matviichuk, A.V. (2010). Kontrolni provadzhennia u haluzi budivnytstva [Control production in the field of construction]. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
2. Dorohuntsov, S.I., Pitiurenko, Yu.I., & Oliinyk, Ya.B. (et al.). (2000). *Rozmischennia produktyvnykh syl Ukrainy [Placement of the productive forces of Ukraine]*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
3. Cherniavskiy, S.S., & Mykytych, A.V. (2009). *Rozsliduvannia shakhraistv u sferi finansuvannia budivnytstva zhytla [Investigation of fraud in the financing of housing construction]*. Kyiv: Khai-Tek Pres [in Ukrainian].
4. Cherniavskiy, S.S., & Popova, I.M. (2010). Zviazok elementiv kryminalistychnoi kharakterystyky shakhraistv u sferi obihu zhytla [Relationship of elements of the criminalistic characteristics of fraud in the sphere of housing turnover]. *Naukovyi visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav, Bulletin of the Kyiv National University of Internal Affairs*, 5, 147-156 [in Ukrainian].
5. Holina, V.V., & Holovkin, B.M. (2014). *Kryminolohiia. Zahalna ta Osoblyva chastyny [Criminology. General and Special parts]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
6. Aleksandrov, Yu.V., Hel, A.P., & Semakov, H.S. (2002). *Kryminolohiia [Criminology]*. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
7. Mykytych, A.V. (2008). Kryminolohichni zasady zapobihannia shakhraistvu z nerukhomisti [Criminological basis of fraud prevention with real estate]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
8. Dontsova, L.V. (1999). *Ynvestytsyonno-stroytelnyj sektor rossijskoj ekonomiky: problemy formirovaniya y ynnovatsyonnoho obnoveniia [Investment and construction sector of the Russian economy: problems of formation and Innovative Renewal]*. Moscow: Dyaloh-MHU [in Russian].
9. Zakon Ukrainy Pro investytsiinu diialnist: vid 18 veres. 1991 r. No. 561-XII (1561-12) [Law of Ukraine on investment activity from September 18, 1991, No. 1561-XII (1561-12)]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 47 [in Ukrainian].
10. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy Pro zatverdzhennia Zahalnykh umov ukladennia ta vykonannia dohovoriv pidriadu v kapitalnomu budivnytstvi: vid 1 serp. 2005 r. No. 668 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the approval of the General Conditions for Conclusion and Implementation of Contractors Contracts in Capital Construction from August 1, 2005, No. 668 (n.d.)]. *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/668-2005n> [in Ukrainian].
11. Osoblyvosti upravlinnia orhanizatsiiamy investytsiino-budivelnoho kompleksu [Management organizations of the investment and construction complex]. (n.d.). *studopedia.su*. Retrieved from http://studopedia.su/11_3603_struktura-upravlinnya-budivelnouy-galuzzyu.html [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 10.02.2017
